

EKONOMİK SÜREÇ VE İLETİŞİM

Arş. Gör. Şevket SAYILGAN
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İletişim Fakültesi

Toplumsal yaşamda kaçınılmaz ve zorunlu bir olgu olduğu düşünce-sinden yola çıkarak, iletişimin gerçekleştirilmesinde kullanılan araçların, toplumsal yapıya doğasını veren ana belirleyicilerden biri olduğu da söylenebilir. Bu bağlamda , iletişimdeki gelişmeyle birlikte topluma kimliğini vermiş olgularda da önemli bir takım değişimler meydana gelmiştir(1). Gidererek, "toplum ve toplumsal ilişkiler bile tamamen iletişimin bir biçimine dönüşmüştür" düşüncesi geçerli olmaktadır. Çünkü iletişimle, insanların deneyimleri, toplumsal normlar, gelenekler, yeni toplumsal ilişkiler tanımlanmakta, paylaşılmakta, uygulanmakta ve korunmaktadır.

İletişim biliminin günümüzdeki ölçüde gelişmediği, başka deyişle bilim olarak ele alınıp incelenmediği ve kitle iletişimin bugünkü kadar yaygınlık ve gelişkenlik kazanmadığı dönemlerde, ortak yaşam veya toplum yaşantısının sadece siyasal ve ekonomik kavramlara dayalı olarak tanımlandığı bilinmektedir. Başka bir deyişle önceleri ekonomik ve siyasal terimlerle yapılmış olan yaşam tanımlamalarına alışılmış ve bu nedenle temelsiz toplumsal kurumlar geliştirilmeye çalışılmıştı. Oysa , toplumsal yaşamda iletişim olgusunun yaygınlık ve ağırlık kazanarak toplumların bir anlamda harcı durumuna gelmesiyle ve bunun kabul görmesiyle birlikte, süreç içerisinde elde edilen deneyimlerin bir sonucu olarak, artık insanların ve toplumların yalnızca siyasal güç, mülkiyet ve üretim arasındaki ilişkilerle ve bu bağlamdaki tanımlamalarla yetinilme duruma geldikleri gözlemlenebilir bir olgudur. Bu bağlamda, bireylerarası ya da toplumsal yapıdaki diğer ilişkilerin de sadece yukarıdaki anlamıyla sınırlı kalamayacağını da kabul etmek gerekir(2). Bir başka deyişle, toplumda birincil ilişkiler ekonomik değil, iletişimseldir.

Buna karşın, klasik toplum tanımından yola çıkarak, iletişimdeki gelişmeyi, insanların düşün ve deneyimlerini değiştirme ve öğrenme yetene-

ğindeki bir güçlenme olarak nitelendirmemek de konuya başka bir bakış açı-
sıdır(3). Bu bakış açısına göre, iletişim konusunda ortaya çıkan gelişme, yö-
netim olgusunun yeni yöntemi ya da ticaret için yeni fırsatların yaratılması
bağlamında ele alınmaktadır. Çünkü, gelişkin yapıdaki iletişim araçları yo-
luyula ülkedeki ticaret hacmini geliştirmek mümkün olduğu gibi, bu üstünlü-
ğü iletişim olgusunu kitle iletişimini yapanlar ve yönetenler yararına kullan-
mak karşılaşılan önemli sorunlardan biridir(4).

Bu görüşün belli bazı noktalarda birtakım eksiklikler taşıdığını da
vurgulamak gerekir. Yaygın ve etkin kullanıma sahip iletişim araçlarının,
özellikle kitle iletişim araçlarının,işlevlerini gözardı ederek,siyasal denetim
sağlama ya da ticari kazancı artırma açısından kullanıldığını düşünmek bir
anlamda onların eksik ve kötü kullanımı olarak nitelendirebilir. Anılan kulla-
nımı mutlak kabul edenlerin aynı zamanda iletişimi ikincil bir toplumsal olgu
olarak kabul ettikleri öne sürülebilir. Şimdiye dek genellikle, önce gerçeğin
varolduğu, sonra da bunun hakkındaki iletişimin varolduğu olgusu benim-
senmiştir(5). Oysa, toplumsal yapının bugün içinde bulunduğu durumda, ar-
tık iletişim hiçbir şekilde ikincil bir öge olarak netelendirilemez. Çünkü, öğ-
renmek, anlatmak , eğitim görmek, kısacası iletişim insanlığın yaşayışı için
gerekli ve vazgeçilmez bir parçasıdır. İletişim artık, gerçek ortaya çıktıktan
sonra başlatılmamaktadır; tersine, gerçeği kendi içinde sürekli olarak biçim-
lediren ve değiştiren ana yollardan birisidir(6). Daha önce de vurgulandığı
gibi, toplumsal ilişkilerde hakim olan ve belirleyen etmenler artık tamamen
değişmiş; ekonomi ve ekonomik ilişkiler ikinci, giderek üçüncü derece top-
lumsal önemde bir öge durumuna düşmüştür. İçinde yaşadığımız çağ, ileti-
şim çağıdır ve artık ekonomi herşey demek değildir. İçinde bulduğumuz
toplumsal yapıyı, bu yapı içindeki ilişkileri ve bizim toplumumuzun başka
toplumlarla olan ilişkilerini belirleyen, artık yaşamsal önemi ve işlevi olan
bir toplumsal kurum niteliğindeki iletişimdir.

Bu tartışmanın ışığında, toplum tanımının da yeniden ele alınması ge-
rekmektedir. Toplum , iletişimin kazandığı bu öneme koşut olarak, artık sa-
dece bir siyasal ve ekonojik ilişkiler ağı olmaktan çıkmıştır. Toplum aynı
zamanda bireylerin içinde yaşadıkları, rol aldıkları ve etkileşimde bulunduk-
ları bir öğrenme ve iletişim ağı olarak tanımlanabilir.

Gerçekten de, toplumsal yaşantının ulaştığı bugünkü boyutlar çerçe-
vesinde, son yapılan tanımın gerçekliliğinin daha fazla olduğu söylenebi-
lir(7).

Aslında bugünkü gelişmiş insan ilişkileri ağı içinde toplum tanımını bo-yutlarının klasik anlamdan ilerilere götürülerek, toplumsallaşma anlamındaki öğrenme ve iletişim süreçlerini de kapsayacak, hatta bunlara birinci derecede anlam ve önem yükleyecek biçimde genişletilmesi son derece doğaldır. Hele, içinde yaşanılan çağın iletişim alanındaki gelişmişliği ve bunun geçmişten bugüne uzanan ve bugün de her zamankinden daha yoğun olarak gözlenen öğrenme gereksinmesini karşılamaya olan katkısı da gözönüne alınacak olursa, toplum tanımını, durumu karşılayabilmekten uzaklaşmış yapısından kurtararak genişletme ve çağın gereklerine uydurma çabası yerinde bir davranış olarak ortaya çıkmaktadır(8). Gerçektende öğrenme ve iletişimin toplumsal öneminin son derece arttığı kolayca görülebilir.

Teknolojinin bu denli gelişmediği dönemlerde, insanların çevrelerinde olan ve öğrenilmesi gereken nesnelere bugüne oranla son derece azdı. Oysa bugün teknolojik gelişmelerin hepsini izlemek ve öğrenmek artık imkansızlaşmıştır. Bu bağlamda günümüzde uzmanlaşmanın önemi artmaktadır. Çünkü , uzmanlaşma yoluyla insanlar sadece belli konularla yetinebilmekte, diğer konulardaki iletileri yoğun ve zorunlu olarak algılamak durumunda kalmamaktadır. Bu durum da aslında toplumsal yapılanmada birtakım değişiklikler yapmaktadır ve anılan değişiklikler, dolayda olsa iletişime bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca , iletişim teknolojisinin gelişmesi , yaygınlaşması ve etkinliğinin artmasıyla ortaya çıkan yeni imkanlardan genellikle nasıl yararlandığına bakıldığında, toplum tanımını konusunda yapılan değişikliğin sürüp giden bazı olayları ve olguları değiştirmeye yetip yetmediği de tartışmaya açık bir yapı kazanıyor demektir.

Bağlı olarak , yeni imkanların nasıl kullanıldığı araştırıldığında da çağdaş iletişimdeki artık büyük olarak nitelendirilebilecek gelişmeyi yönetme olgusunun, yeni bir takım yönetim yöntemlerinin ve ticaret için yeni fırsatların doğması, olarak görenleri haklı çıkarabilecek bir takım değişik bulguların elde edildiği de görülmektedir. Toplumsal ilişkilerin gerçekleştirilmesi için toplumun kullanımına sunulan bütün iletişim araçları içinde işlev görmekte oldukları toplumsal yapıyı pekiştirip, sürdürmek gibi yaşamsal görevi üstlenmişlerdir. Bu iletişim araçları içinde en önemli yeri ise toplumun bölümüne aynı anda ve aynı yoğunlukta ileti aktarımını gerçekleştirebilen kitle iletişim araçları almaktadır. Bu bağlamda dünyada var olan bütün toplumsal yapılanmalarda, üretimi, ticareti ve tüketimi destekleyen ve denetleyen kurumların aynı zamanda toplumsal etkileri yüksek olan kitle iletişim araçlarını da ellerinde tuttıkları görülür(9).

Bunun toplumsal açıdan yaşamsal gereklilikleri gözönüne alındığında, kitle iletişim araçlarının sadece siyasal bir denetimi gerçekleştirmek veya ticari kazanç sağlamak amacıyla kullanılmalarının kötü kullanıma örnek oluşturmanın ötesine geçmeyeceği savı da inandırıcılıktan tamamen uzak kalmaktadır. Çünkü kötü kullanım olduğu öne sürülen bu kullanım biçimi, aslında tamamen bugünkü toplumsal yapılanmaların son derece doğal bir gereğidir. Böylelikle bu durumun özel değil, genel bir nitelik olduğu da söylenebilir(10). Başka bir deyişle, çağdaş iletişimin gelişmişliği, süregelen ekonomik ilişkilerin değişmesini sağlamak yerine, yürürlükteki ilişkilerin pekişerek sürmesini temel işlev olarak belirlemiştir.

Toplumsal yapının devingen yapısının gereği ve bunun sonucu ortaya çıkan şartlara koşut olarak, toplumun giderek her zamankinden fazla öğrenmeye, anlamaya, anlatmaya ve eğitime ihtiyacı duyduğu bilinmektedir. Bunun yanında, artık toplumun en önemli ve vazgeçilmez unsuru durumuna gelmiş bulunan çağdaş iletişimin gelişmiş yapısı da ,anılan öğrenme, anlama ve eğitime talebinin dah iyi karşılanabilmesini sağlamıştır. Her türlü bilgi, gelişmiş yaygın ve herkese aynı yoğunlukta seslenebilen yapıya sahip etkin iletişim araçları yoluyla, toplumun en ulaşılmaz gibi görünen yerlerinde yaşayanlara bile ulaştırabilmektedir. Ayrıca , iletişim araçlarının yapısı gereği , toplumda kolay ulaşılabilir yerler ile, zor ulaşılabilir yerlere gönderilen iletilerin sıklığında , yoğunluğunda ve bilgi kapsamında da artık hiçbir ayırım yoktur. Ancak, bu durum değerlendirirken, gönderilirken, gönderilen ve alınan iletinin başka deyişle yansımının(feed- back) içeriğinin çözümlemesi ve her ikisinin de aynı yapıyı taşıyıp, taşımadığının belirlenmesi gerekir. Bu gerek yerine getirildiğinde elde edilecek bulgular, toplumun iletişime duyduğu gereksinmenin karşılanmasındaki nitelik boyutunu verecektir. Topluma gönderilen iletiler konusunda bazı noktalara dikkat etmek gerekir. Aksi durumda, toplum gereksinme duyduğu iletişimden bir anlamda da olsa uzaklaşabilir. Öncelikle , topluma verilecek iletinin anlama kalıplarına, tutumlara, değerlere ve amaçlara uygun olması halinde iletinin başarı kazanma şansının artacağını unutmamak gerekir. Ancak iletişimde bulunan kaynak bu ögelerden sadece bir tanesi üzerinde gerçekten kontrol kurabilir(11).

Kısacası, iletileri gönderen kaynak iletime belli noktaları ölçüt olarak dilediği biçimi verebilir. Karşılıklı iletişimin nerede ne zaman gireceğini de kendisi kararlaştırabilir. Ancak ileti,ortaya toplumsal anlamda nasıl bir tepkinin çıkacağını belirleyen dört öğeden sadece birisidir. Diğer öğeler ise iletinin alıcıya ulaştığı, bağlı olarak da tepkinin ortaya çıkmak durumunda olduğu ortam; alıcının kişilik özellikleri ile alıcının toplumsal ilişkileri ve top-

lumdaki yeridir(12). İşte , toplumsal iletişimde, herhangi bir iletinin ne tür ve boyutta bir etkide bulunacağını kestirebilmek bu nedenle çok zordur.

Toplumların kitle iletişim araçları yoluyla gerçekleştirilen etiklenmeleri, temelde bu araçlara tüm olarak açık olmaları ile olanaklıdır(13). Eğer toplumun tümü ya da bir kesimi, çeşitli nedenlerle bu araçlara kapalı ise, onları şu ya da bu nedenle izlemiyorsa, onların doğal olarak bu araçlardan etiklenmeleri söz konusu olmayacaktır. Bu nedenle, toplumun iletişime olan gereksinmesi oranında, iletimi gerçekleştiren araçların varlığına da gereksinim duydukları açıktır. Burada kitle iletişim araçlarından basını ele alacak olursak, basının artık belli bir kamusal göreve sahip dördüncü kuvvet niteliğini kazandığını söylemek mümkündür. Ancak, basının yürütme, yasama ve yargının yanında böyle bir niteliğe özellikle parlamenter demokrasilerde sahip olduğunu da vurgulamak gerekir(14).

Basının toplumsal yapılanma içindeki vazgeçilmezliği onun günümüzdeki birtakım kamusal görevlere sahip olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu noktada, günümüz toplumsal yapılarında kamusal olarak adlandırılan görevlerin, devlet tarafından gerçekleştirilen resmi devlet görevlerinden ayrıldığını da belirtmek gerekir. Basının kamusal görevlerinin başında temel işlevi olan haber verme görevi gelmektedir. Demokratik hukuk devleti gücünü vatandaşların özgür iradesinden alır. Bu bağlamda, bütün özgürlükçü hukuk devleti yopılanmalarında, ülke içinde ve dışında meydana gelen olaylardan doğru bir şekilde haberdar olan birey, her konudaki seçimini sağlıklı olarak gerçekleştirebilecektir(15).

Aksi halde ise, tek yanlı veya yanlış haberlerle donatılan bireylerin kararlarının yeterince sağlıklı olamayacağı açıktır.

Basın kurumunun ikinci kamusal görevi olarak karşımıza denetim ve eleştiri çıkmaktadır(16). Otoriter rejimlerde eleştiri, alternatif yorum ve değerlendirmelerle denetim olmadığı, buna izin verilmediği bilinen bir olgudur. Oysa, parlamenter demokratik yönetim anlayışı, geliştirici, yanlışları belirtip doğruyu ve iyiyi gösterici eliştiri ile yeni bir güç kazanır. Bir ülkedeki toplum bireylerinin toplumsal kaygıyla yaptıkları eleştirilerde basın bir anlamda onların sözcülüğünü yapar. Sonuçta, özgürlükçü demokrasilerde basının en önemli görevi olarak, bütün toplum yaşantısının denetimi, eleştirisi, alternatif yorum ve değerledirmelerini yapmak olarak ortaya çıkmaktadır.

Parlamenter demokrasinin yaşatılması, toplumsal hayat içindeki ku-

rumların birbirlerini denetlemeleri ve eleştirmeleri ile söz konusu olabilmektedir. Nitekim, hükümet parlamento, yasama ve yürütmeyi oluşturuyor ise yargı erkleri tarafından denetlenir. Ancak hükümet yönetimini gerçekleştiren iktidar partisi ya da partilerinin anılan kurum ve denetim mekanizmalarını şu ya da bu biçim ve oranda da olsa etkileyebilmesi ihtimali de unutmamalıdır. İşte bu nedene bağlı olarak, demokratik parlamenter yönetim biçimine sahip ülkelerde en önemli ve etkili denetim mekanizmasının özgür ve bağımsız basın olduğu kabul edilmektedir. Bu noktada kuşkusuz, basının özgürlüğü ve bağımsızlığının tam ve gerçek olarak sağlanabilmesi de önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Yukarıda belirtilen nedenlerle, devletin bu konudaki yasal ve örgütsel düzenlemeleri yapıcı olması toplumsal bir zorunluluk olarak görülmektedir. Kuşkusuz, basın anılan denetim, eleştiri, alternatif yorum ve değerlendirmeler yapma görevini yerine getirirken, yalnızca toplumsal hayattaki eksik ve kusurlu yanları bulup çıkarmakla kalmaz ve kalmamalıdır. Basın kurumunda görev alan konu uzmanları aracılığıyla, devlet mekanizmasının üstünde ve ekonomik hayatın değişik alanlarında bir tür bilirkişilik yapar.

Basın bir başka önemli kamusal görevi de kamuoyunu aydınlatma ve oluşturmaktır. Burada anılan görevin iki yönlü olduğu açıkça görülmektedir. Öyleki ,bir yandan toplumun iradesi basın tarafından açıklanırken, diğer yandan da toplumsal hayatın işleyişinin hemen her alanında kamuya yön vererek bir anlamda onu oluşturur.

Belli bir toplumun üyeleri, demokratik parlamenter yapının bir gereği olarak kamusal sorunlar hakkındaki düşüncesini ve görüşünü, belli aralıklarla tekrarlanan seçimler aracılığıyla ifade etmektedirler. Çok özel durumlar dışında (referandum gibi) halk toplumsal olaylar ve sorunlar hakkındaki görüşlerini başka şekilde gösteremez. Çünkü genellikle anayasal düzenlemeler bu şekilde yapılmıştır. Bu duruma bağlı olarak basın, hemen hemen tüm toplumsal durumlarda toplum üyelerinin düşüncelerini ve sesini duyurabilme aracı olarak işlev ve önem kazandırır. Aslında bu ilişki toplumsal iletişim sürecinin tamamlanmasını sağlar. Başka deyişle basın toplum bireylerinin sesini ilgili kurumlara duyururken son derece hayati bir işlev görür: Devlet yönetiminde bulunan yöneticiler basın aracılığıyla gelen tepki ve uyarılarla başka deyişle yansımaya kendilerine çeki düzen verir ve sonraki uygulamalarını anılan yansımaya göre düzenler. Böylelikle iletişim sürecindeki yansımaya görevini yerine getirmiş olur.

Bunaların yanısıra basın sadece toplumun sesi olma işlevini görmekle

kalmaz. Basın aynı zamanda etkili bir kitle iletişim aracı olarak kamuoyu oluşmasına yardım eder hatta kamuoyunu yönlendirir. Ancak, anılan yönlendirme ögesini aslında, kamuoyu oluşmasında bir katkı olarak değerlendirmek gerekir. Bu noktayı biraz açmak gerekir: Kamuoyunun oluşmasında basın ve diğer kitle iletişim araçlarının yanında asıl görev bizzat toplum üyelerine düşer. Yoksa basın, belli ve hazırlanmış görüşlerin gazeteler yardımıyla evlere ulaştırılan bir kurum değildir. Burada basına düşen görev, birtakım öngörüşlerin doğrudan savunmasını ve propagandasını yapmadan, vatandaşın diğer uyarılarının da belli orandaki etkisiyle kendi başına belli durumlar için belli görüşler geliştirmesine katkıda bulunmak olmalıdır.

Toplumsal yapılanmada basına düşen görev ve işlevler kuşkusuz yukarıda ele alınanlarla sınırlı değildir. Örneğin basın okuyucularını eğitmekle ve bağlı olarak sistemin kendini yeniden üretmesi olarak anılan görevle de yükümlüdür. Bu bağlamda, basın tüketicileri olan okurlar, basının öğrencileri olarak nitelendirilebilirler.

Kaldı ki insanın eğitiminin sadece programlı eğitim kurumları olan okullarla sınırlı olmadığını da unutmamak gerekir. İnsanların çalıştıkları kurumlar, basın, diğer kitle iletişim araçları, çevresi vb. hep bir anlamda insanların toplumsallaşmasını sağlayan eğitim birimleridir.

Bu konu ile ilgili ve son olarak; devletin , basın faaliyetlerine ne denli az müdahale ederse basının görevlerini o denli çok yerine getireceğini vurgulamak gerekir.Başka deyişle , anılan kamusal görevlerin gerçek anlamıyla ve tam olarak hayata geçirilebilmesi için basının devletin her tür baskısından uzak kalması gerekir.

DİPNOTLAR

- (1) Wilbur Schramm, "İnsansal Haberleşmenin Doğası" (Çeviren: Ünsal Oskay) **A.Ü. SBF. Dergisi**, Cilt: 23, No:1, Ankara, 1968, s.451.
- (2) Önder Şenyapılı - Aysel Aziz, **TV'nin Türk Toplumuna etkileri**, Milliyet yayınları, İstanbul, 1977, s.150
- (3) **A.g.e.**, s.77
- (4) Ahmet Oktay, **Yazın, İletişim, İdeoloji**, Adam yayınları, İstanbul, 1982, s.37.
- (5) **A.g.e.**, s.45.
- (6) P.A. Samuelson, **İktisat** (Çev: Demir Demirgil), İstanbul, 1973, s.114.
- (7) **A.g.e.**, s.122

- (8) Kayıhan İçel , **Günümüzde Basının Kamusal Görevleri**, Genç Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1985, s.17.
- (9) **A.g.e.**, s.28.
- (10) Korkmaz Alemdar, **Türkiye'de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri**, AİTİA yayınları, No:165 , Ankara, 1985, s.74
- (11) Aysel Aziz, **Toplumsallaşma ve Kitleleş İletişim**, A.Ü. BYYO Yayınları, no: 2, Ankara, 1987,s.48.
- (12) İçel,**a.g.e.**, s.96.
- (13) Özkök,**a.g.e.**, s. 44.
- (14) Abraham Moles, **Kültürün Toplumsal Dinamiği** (Çev: Nuri Bilgin) ,E. Ü. Yayınları, no:21, İzmir,1989, s.102.
- (15) Özer Ozankaya, **Toplum Bilimlerine Giriş**, AÜ SBF Yayınları, no: 403,Ankara, 1987,s.176.
- (16) **A.g.e.**,s.178.